

ترکیه؛ بازیگر حاشیه‌ای درگیری غزه

ترکیه در سه ماه گذشته نتوانسته از جنگ غزه در راستای منافع خود استفاده کند

آرمین منتظری

دبیر گروه بین‌الملل

ترکیه به‌رغم جایگاه، قد و قامت و تاریخ قابل توجهی که دارد، نتوانسته نتیجه درگیری بزرگ منطقه‌ای را که پس از حمله حماس به اسرائیل در ۷ اکتبر ایجاد شده، در راستای منافع خود شکل دهد. ناتوانی این کشور عمدتاً از این واقعیت ناشی می‌شود که ایران، به‌عنوان رقیب تاریخی ترکیه، در دو کشور عربی هم‌مرز با ترکیه، دست برتر را دارد. اخیراً آنکارا در راستای ایفای نقشی پررنگ‌تر تلاش کرده تا از خطر سرایت جنگ غزه به مصر استفاده کند. با این حال، نداشتن نفوذ مؤثر بر طرف‌های درگیری، احتمالاً این تلاش ترکیه را نیز بر شکست مواجه خواهد کرد.

رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهور ترکیه اخیراً به قاهره سفر کرده است. این سفر، اولین سفر او در نزدیک به ۱۰ سال گذشته به مصر بوده است. عبدالفتاح السیسی، به‌گرمی از اردوغان استقبال کرد و از قصد قاهره برای دوبرابر کردن تجارت دوجانبه با آنکارا طی پنج سال آینده خبر داد. تجارت دو کشور در سال ۲۰۲۳، ۶ میلیارد و ۶۰۰ میلیون دلار بوده است. اردوغان با تأکید بر اینکه آتش‌بس میان اسرائیل و حماس برای مصر و ترکیه اولویت دارد، اعلام کرد که ترکیه آماده همکاری با مصر برای بازسازی غزه در میان مدت است. ۱۰ روز قبل، وزیر امور خارجه ترکیه به خبرنگاران گفته بود که آنکارا هوپیمای‌های بدون سرنشین را در اختیار قاهره قرار خواهد داد. از وعده و وعیدها که بگذریم، باید گفت که سفر اردوغان به مصر هیچ نتیجه ملموسی به همراه نداشت. این پیشرفت کم‌جان به‌هیچ‌وجه غیرمنتظره نبود چراکه این دیدار نتیجه اولیه همه تلاش‌های ترکیه بود که از اوایل سال ۲۰۲۱ برای ترمیم روابطش با مصر انجام داده است. ترکیه در جریان بهار عربی در سال ۲۰۱۱ به‌طور کامل از اخوان المسلمین حمایت می‌کرد و همین امر روابط آنکارا و قاهره را تیره کرده بود. حزب عدالت و توسعه اردوغان با اخوان المسلمین، که گروه اصلی اپوزیسیون مصر است، پیوندهای ایدئولوژیکی دارد. هنگامی که اخوان المسلمین در انتخابات پارلمانی و ریاست‌جمهوری در سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۱ به پیروزی دست یافت، ترکیه امیدوار بود که دولت تحت رهبری اخوان المسلمین با آنکارا و دیدگاه آن در مورد نظم منطقه‌ای جدید همسو شود. ترکیه در آن زمان بر این باور بود که در خاورمیانه‌ای که فراتر است از نوساماندهی‌های ترکیه‌ها، همانند اجداد عثمانی‌شان، سرآمد خواهند بود.

اما در سال ۲۰۱۳، آرزوهای ترکیه که از حمایت قطر، تنها متحد عرب آنکارا نیز برخوردار بود، با شکست بزرگی مواجه شد. السیسی، فرمانده وقت ارتش مصر، با حمایت عربستان سعودی و امارات، دولت تحت رهبری اخوان المسلمین را سرنگون کرد. با این وجود، ترک‌ها سال‌ها معتقد بودند که رژیم نظامی السیسی ضعیف و آسیب‌پذیر است. ظاهراً ریشه این دیدگاه ترکیه، قدرت یافتن اسلام‌گرایان سنی در جناح غربی مصر، در لیبی و تونس و همچنین مبارزه آنها با حکومت بنشار اسد در سوریه بود. اما پیروزی ایران در سوریه که با حمایت روسیه صورت گرفت، جنگ بین‌المللی علیه داعش و حمایت قاطع ریاض و ابوظبی از دولت السیسی، در نهایت نقشه‌های ترکیه را بر باد داد.

تقریباً در همان زمان، ترکیه با مشکلات داخلی جدی مواجه شد. به‌طور خاص، کودتای سال ۲۰۱۶، آشفتگی گسترده‌ای در ترکیه ایجاد کرد و به رکود شدید اقتصادی منجر شد. در عین حال، روابط ترکیه با ایالات متحده نیز به دلیل اختلاف‌نظر در مورد همسویی ایالات متحده با کردهای سوریه در نبرد با داعش و همچنین تصمیم ترکیه برای ایجاد روابط نزدیکتر با روسیه - با خرید سامانه ضد موشکی اس ۴۰۰ - بدتر شد. در میانه این تحولات، توافق نامه آبراهام که توسط ایالات متحده پیشنهاد شد، به عادی‌سازی بی‌سابقه روابط بین اسرائیل و برخی کشورهای حاشیه خلیج فارس و سایر کشورهای عربی و همچنین تنش‌زدایی بین عربستان سعودی و اسرائیل، منجر شد. این تحولات در حالی رخ داد که روابط ترکیه با اسرائیل با وجود تلاش‌ها برای مصالحه، همچنان پس از حادثه دریای مرمره در سال ۲۰۱۰ تیره بود.

۲۰۰۸ حدود ۴۵۰ میلیون دلار در سریلانکا سرمایه‌گذاری کرده بود. در سال ۲۰۰۸، منوچهر منکی، وزیر امور خارجه ایران، اعلام کرد که ایران مایل است فناوری غنی‌سازی اورانیوم خود را با سریلانکا به اشتراک بگذارد تا برنامه انرژی هسته‌ای صلح‌آمیز را برای آن کشور تسهیل کند.

تأثیر تحریم‌ها بر روابط ایران و سریلانکا

به‌رغم روابط نزدیک اقتصادی میان ایران و سریلانکا، تحریم‌های آمریکا علیه ایران، کلمبورا مجبور کرد در برخی از روابط اقتصادی‌اش با ایران عقب‌نشینی کند. برای مثال، پس از تحریم‌های آمریکا علیه ایران، دولت سریلانکا مجبور شد قرارداد نوسازی و توسعه پالایشگاه نفت ساپوگا اسکندا با ایران را لغو کند. اگر چه براساس توافق اولیه توسعه و نوسازی پالایشگاه نفت ساپوگا اسکندا، قرار بود تولید آن دو برابر شود، اما به دلیل تحریم‌های آمریکا علیه ایران، نتیجه مورد انتظار محقق نشد. علاوه بر لغو پروژه توسعه پالایشگاه نفت ساپوگا اسکندا، سریلانکا مجبور شد چندین مشکل اقتصادی دیگر با ایران را نیز تجربه کند. زمانی که ایالات متحده قانونی برای تحمیل تحریم‌ها بر مؤسسات مالی که با بانک مرکزی ایران معامله می‌کنند، تصویب کرد، سریلانکا به شدت تحت تأثیر تحریم قرار گرفت. اگر چه سریلانکا از نظر صادرات کلی نفت ایران، خریدار کوچکی بود اما برای تأمین ۹۳ درصد از نفت خام خود به ایران وابسته بود و این موضوع با این واقعیت تشدید شد که تنها پالایشگاه این کشور در ساپوگا اسکندا فقط می‌توانست نفت خام ایران و انواع خاصی از نفت عربستان را استفاده کند. سریلانکا از تسهیلات اعتباری هفت‌ماهه برای واردات نفت برخوردار بود و در عین حال ایران یکی از خریداران عمده چای سریلانکا بود. در ژوئن ۲۰۱۲، ایالات متحده هفت مشتری هند، کره جنوبی، مالزی، آفریقای جنوبی، سریلانکا، تایوان و ترکیه را از تحریم‌های اقتصادی در ازای کاهش واردات نفت ایران معاف کرد. در ژانویه ۲۰۱۵، دولت سریلانکا از سوی ایالات متحده مطلع شد که به‌رغم لغو برخی تحریم‌ها، نمی‌تواند نفت خام از ایران وارد کند. سلسله‌گفت‌وگوها بین آنورا پریدارشانایا، وزیر منابع نفتی و مقامات سفارت آمریکا نشان داد که اگر چه رهبران جهان با لغو برخی از تحریم‌ها علیه ایران موافقت کرده بودند، اما محدودیت‌های برای واردات نفت ایران همچنان پابرجا بود. همچنین تحریم‌ها باعث شد که سریلانکا نتواند بدهی‌های نفت وارداتی خود را از ایران به‌موقع پرداخت کند. سریلانکا در حال حاضر ۲۵۱ میلیون دلار بدهی نفتی به ایران دارد و در سفر اخیر امیر عبدالله‌یهان به سریلانکا این کشور موافقت کرد که میزان ۲۰ میلیون دلار از این مبلغ را در قالب صدور چای به ایران پرداخت کند. یکی از مقامات سریلانکا روز جمعه به رویترز گفته، سریلانکا قرار است از ماه آینده مبادله چای به ایران را به جای ۲۵۰ میلیون دلار بدهی نفتی آغاز کند. این مبادله در سال ۲۰۲۱ برای نفت وارداتی از ایران در سال ۲۰۱۲ توافق شد، اما پس از کمبود بی‌سابقه دلار در سریلانکا در سال گذشته متوقف شد. در سال گذشته، اقتصاد سریلانکا بدترین بحران مالی در بیش از هفت دهه گذشته را تجربه کرد. نیراج دی‌مل، رئیس سازمان چای سریلانکا به رویترز گفته است: «ما به یک بازار مهم دسترسی داریم و ایران و سریلانکا می‌توانند بدون اتکا به دلار تجارت کنند. توافق نامه ارسال ۵ میلیون دلار چای در ماه به مدت ۴۸ ماه بود، اما ما قصد داریم با حدود ۲ میلیون دلار در ماه شروع کنیم.» چای سیلان در سطح جهان محبوب‌ترین محصول کشور سریلانکا است که درآمد ارزی دارد و در سال گذشته ۱/۲۵ میلیارد دلار برای این کشور درآمد به همراه داشته است. ایران یکی از خریداران اصلی چای سریلانکا بوده است، اما صادرات چای سیلان به ایران به‌طور پیوسته از ۱۲۸ میلیون دلار در سال ۲۰۱۸ به ۷۰ میلیون دلار در سال گذشته کاهش یافته است، زیرا تحریم‌های آمریکا علیه ایران، این تجارت را تحت تأثیر قرار داده است. آمراهی رسمی نشان می‌دهد که سهم قابل توجهی از چای سریلانکا در حال حاضر از طریق امارات متحده عربی به ایران ارسال می‌شود؛ به طوری که امارات واردات چای خود را از سریلانکا در سال گذشته بیش از دوبرابر کرده و از ۴۸ میلیون دلار در پنج سال قبل به ۱۱۸ میلیون دلار رسانده است. براساس برنامه مبادله‌ای، شرکت دولتی Ceylon Petroleum Corp که نفت ایران را خرید، رویه را به هیئت چای می‌دهد تا چای را از طریق صادرکنندگان سریلانکا به ایران ارسال کند. دی‌مل می‌گوید که واردکنندگان ایرانی چای، سپس ریل را به شرکت ملی نفت ایران پرداخت خواهند کرد. وی افزود: منتظر اسناد نهایی هستیم و امیدواریم از تیرماه صادرات را آغاز کنیم.

ذخایر ارزی سریلانکا در پایان ماه مه به ۴/۵ میلیارد دلار افزایش یافته که بالاترین رقم در ۱۴ ماه گذشته است. این افزایش به دلیل افزایش حواله‌ها و افزایش تعداد گردشگران ورودی پس از تضمین کمک مالی ۲/۹ میلیارد دلاری از صندوق بین‌المللی پول بوده است. بعید به نظر می‌رسد که سریلانکا توان ارزی پرداخت بدهی ایران را نداشته باشد و در این میان ظاهراً مانع اصلی تحریم‌های مالی آمریکا علیه ایران است و همین امر موجب شده تا ایران برای دریافت بدهی‌اش مجبور باشد به طرح‌های مبادله‌ای اتکا کند.

اعتراض ایران به کویت

در پی رویکرد دولت کویت در هفته‌های اخیر برای طرح موضوع میدان آرش در فضای رسانه‌ای، محمدعلی بک، دستیار وزیر و مدیرکل خلیج فارس وزارت امور خارجه روز پنجشنبه سوم اسفندماه در دیدار بابدر المنیخ سفیر دولت کویت در تهران مراتب اعتراض و نافرمانی جمهوری اسلامی ایران را نسبت به این رویکرد به وی ابلاغ کرد. در این ملاقات مدیرکل خلیج فارس وزارت امور خارجه با اشاره به سوابق مذاکراتی بین دو کشور گفت: «جمهوری اسلامی ایران بر این باور است که توافق در خصوص این موضوع در فضای همکاری و احترام به منافع و مصالح مشترک قابل دسترسی است.» علی بک افزود: «بدون شک طرح ادعاهای یکجانبه در بیانیه‌های مختلف و رسانه‌ها نمی‌تواند گامی به جلو برای حل این پرونده قلمداد شده و هیچ‌گونه حقی برای طرف بیان‌کننده این مواضع ایجاد نخواهد کرد.» دستیار وزیر امور خارجه همچنین بر آمادگی ایران برای انجام دور جدید گفت‌وگوها با دولت کویت در فضای دوستانه و با هدف رسیدن به یک راه حل مرضی‌الطرفین تأکید کرد. بدر المنیخ سفیر دولت کویت نیز در این دیدار با اشاره به روابط تاریخی و دوستانه دو کشور و تصمیم دولت کویت برای گسترش روابط بین دو کشور گفت که مراتب مورد نظر را در اولین فرصت به مراجع ذیربط دولت کویت منتقل خواهد کرد.

صحبت نحت هر شرایطی

حسین امیرعبداللهیان، وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران عصر روز پنجشنبه در نشست خبری مشترک با پیتر سزارتو، وزیر امور خارجه و تجارت مجارستان تأکید کرد: «بار دیگر اتهامات بی‌اساس مطروح علیه ایران در مورد استفاده روسیه از سلاح‌های ایرانی در جنگ اوکراین را قویاً محکوم می‌کنم؛ تکرار این ادعاهای بی‌سند به مرحله کسل‌کننده‌ای رسیده است.» وزیر امور خارجه ایران با تأکید بر اینکه ابعاد همکاری‌های دوجانبه تهران و بوداپست در حوزه‌های مختلف دوجانبه در مسیر درستی قرار دارد، گفت: «در جریان این سفر دو سند پروتکل چهارمین کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و مجارستان و نقشه راه همکاری‌های کشاورزی دو کشور به امضاء رسید.» وی ادامه داد: «صرف‌نظر از تفاوت دیدگاه‌هایی که بین تهران و بوداپست در ارتباط با تحولات منطقه وجود داشت ما بر اهمیت توجه به راهکارهای سیاسی و تمرکز بر اجرای قطعنامه‌های سازمان ملل و تمرکز بر ضرورت احقاق حقوق مردم فلسطین و توقف نسل‌کشی علیه مردم غزه تأکید می‌کنیم.» پیتر سزارتو، وزیر خارجه مجارستان، به اوضاع جاری در منطقه اشاره کرد و گفت: «الان وضعیت جدی در دنیا حاکم است و بحرانی وجود دارد که جنبه‌های زیادی از آن را شاهد هستیم. این نقش و وظیفه دیپلماسی و وزرای خارجه است که تحت هر شرایطی با هم صحبت کنند؛ به‌ویژه وقتی که چالش‌های جدی این‌چنینی فراروی ماست.» سزارتو بیان کرد: «کار شجاعانه این است که همدیگر را از نزدیک ببینیم و با هم صحبت کنیم. دلیل حضورم در ایران این است که سعی کنم کمک کنم تا از گسترش منازعه در این منطقه جلوگیری شود و این فرصت را بدهیم که بتوانیم از تشدید اوضاع و گسترش منازعه در خاورمیانه جلوگیری کنیم.» سزارتو وخیرتر شدن منازعه در خاورمیانه را تهدید بزرگی برای امنیت جهانی خواند.